

Tieteen palkitsemisjärjestelmä

Timo Vilén: Ragnar Granitin Nobel-ura. Tutkimus tieteen palkinnoista ja palkintojen tieteestä. Historiallisia tutkimuksia 262, SKS 2014. 390 s. ISBN 978-952-222-422-4.

Timo Vilénin väitöstutkimukseen pohjaava tutkimus tarkastelee Karoliinisen instituutin professori Ragnar Granitin Nobel-palkintoon johtanut uraa, joka monimuotoisuudessaan tarjoaa ainekset suorastaan jännittävälle tapaustutkimukselle tieteen palkitsemisjärjestelmistä, tiedemiehen sosiaalisesta pääomasta ja sen kartuttamisesta lahjojen ja vastalahjojen. Granitin Nobel-uran avulla Vilén analysoi myös Nobel-instituutiota sekä erityisesti Nobel-komitean ja Karoliinisen instituutin opettajakollegion työskentelyä ja palkinnon myöntämiseen liittyviä taustatekijöitä. Tutkimuksen polttopisteessä ovat tieteen palkitsemisjärjestelmien ja

tiedemiesten verkostojen limittyminen ja niiden vuorovaikutteinen suhde. Kokonaisuudessaan tutkimus on raikas avaus kotimaisessa tiede- ja oppihistoriassa.

Yksittäisen tiedemiehen elämäkerta on perinteisesti ollut kaikkein tavallisin tieteenhistorian näkökulma. Voimakkaasti yksinkertaistaen tällaista elämäkertojen lopputulemana on ollut kuva sankaritiedemiehestä, joka monenlaisista vastuksista ja karikeista huolimatta voittaa vaikeudet, tekee merkittävän tieteellisen havainnon, selvittää sen mekanismin ja saa ansaittua saavutuksenaan professuurin sekä arvonimiä ja arvostettuja tieteellisiä palkintoja. Tällainen tieteen ääri-internalistinen näkökulma on tietenkin auttamattoman vanhentunut. On vielä korostettava, ettei Vilénin tutkimus ole varsinaisen tiedemieselämäkerta vaan Ragnar Granitin henkilön kautta tehty tutkimus tieteellisestä palkitsemisjärjestelmästä, jolla on yleisempääkin merkitystä analysoitaessa tiedemiesten ja -naisten sosiaalista pääomaa heidän verkostoihinsa sitoutuneina resursseina.

Tutkimuksen teoreettinen viitekehys perustuu Pierre Bourdieun kenttäteoriaan, jota tässä tapauksessa on sovellettu tiedeyhteisöön. Sen mukaan ”tieteellisellä kentällä” yksilöt eli toimijat tai ryhmät eli koulukunnat ”kamppailevat” rajallisista resursseista tiettyjen yhteisesti sovittujen sääntöjen puitteissa. Tämän pelin avaimia ovat tieteellisen ja sosiaalisen pääoman käsitteet, joista jälkimmäistä voisi kutsua myös tiedemiehen tai -naisen omaksi tieteelliseksi verkostoksi. Näitä suhteita Vilén on jäsentänyt sosiologi Mark Granowetterin käsitteillä vahvoista, heikoista ja poissaolevista siteistä, jotka kuvaavat verkostojen yksittäisten jäsenten keskinäisiä suhteita. Kolmanneksi käsitteeksi Vilén on nostanut antropologi Marcel Maussin lahjan antamisen ja vastaanottamisen käsitteet, joiden avulla hän tarkaste-

lee tieteen palkitsemisjärjestelmän vuorovaikutteista luonnetta.

Tutkimuksen lähde pohja voidaan jakaa kahteen osaan. Ensimmäinen Vilén on käyttänyt Nobel-komitean ja -kollegion arkistoa (asiakirjoja ja niiden liitteitä). Tarkastellessaan fysiologian tai lääketieteen Nobel-komitean työtä Vilén on käyttänyt niin sanottua ”ehdokkuus-tietokantaa” (*nomination database*), jossa on vuosittain esitelty Nobel-ehdokkuuksia saaneet tutkijat sekä lausunnot erityistutkintaan valittujen ehdokkaiden tuotannon tieteellisestä merkityksestä. Toisena lähteenä Vilénillä on ollut Ruotsin Kuninkaallisen Tiedeakatemia arkistossa säilytettyä Ragnar Granitin arkisto, erityisesti sen laaja kirjekoelma, joka sisältää saapuneiden kirjeiden ohella lähetettyjen kirjeiden konseptteja. Tekijä on luokitellut ja onnistunut sen avulla konstruoimaan ”granovetteriläisittäin” Granitin tieteellisen verkoston ytimen eli Nobel-uran etenemiseen vaikuttaneet vahvat siteet sekä niin sanotut heikot ja poissaolevat siteet.

Varsinaisen tutkimuksen aluksi Vilén esittelee Granitin tutkijantietä ennen Nobel-uran alkua. Korp-poolaistaustainen Granit opiskeli lääketiedettä Helsingin yliopistossa, jossa hän erikoistui silmän ja verkkokalvon tutkimukseen. Cambridgessa, Philadelphiassa ja Oxfordissa Sir Charles Sherringtonin instituutissa vietetyt vuodet olivat sekä Granitin tutkijapersoonan että uran kehittymisen kannalta erittäin tärkeitä. Niiden tuloksena Granitista tuli eräs 1900-luvun huomattavimpia näköaistin ja hermoston tuntijoita. Vilén osoittaa, kuinka Granitin sosiaalisen pääoman karttuminen alkoi toden teolla tutustumisella Sherringtoniin ja tämän oppilaisiin. Vilén tekee tarkkaa työtä ryhmitellessään Granitin verkostoja erilaisiksi piireiksi ja sijoittamalla piirien jäsenet joko vahvoiksi, heikoiksi tai

poissaoleviksi siteiksi. Oxfordin, Cambridgen ja Philadelphian piirit yhdessä Granitin ”ruotsalaisen piirin” kanssa muodostivat tämän lähimmät verkostot.

Granitin Nobel-uran hidastumisen kannalta tärkeimmäksi henkilöksi tuli hänen oppilaansa ja myöhempi kollegansa, professori C. G. Bernhard. Hänen aloitteestaan Granit päätyi talvisodan jälkeen Tukholmaan eikä Harvardiin Yhdysvaltoihin, mutta jatkossa heidän välinsä tulehtuivat ja katkesivat kokonaan. Syyt suhteen katkeamiseen jäävät osittain hämärän peittoon, joskin Vilén viittaa siihen, ettei Granit olisi antanut kahdelle assistentilleen, Bernhardille ja Rudolf Skoglundille osuutta heidän yhteisistä tieteellisistä saavutuksistaan. Koska Vilén on keskittynyt Granitin Nobel-uran analysoimiseen, hän ei tarkemmin pohdi Granitin roolia ja asemaa johtajana ja vallankäyttäjänä omassa instituutissaan. Granitin johtajainominaisuuksien tarkastelu olisi kuitenkin voinut avata uusia näkökulmia ja selittänyt jotain myös hänen ja hänen oppilaidensa välisistä suhteista.

Varsinaisissa Granitin Nobel-uraa käsittelevissä pääluvuissa Vilén osoittaa tutkijan taitonsa. Eriytyen ansiona pidän hänen tapansa analysoida johdonmukaisesti Granitin kirjemateriaalia, Nobel-komitean ja Karoliinisen instituutin kollegion aineistoja sekä sopivissa yhteyksissä viitata Bourdieun, Granowetterin ja Maussin teorioihin. Lähdeaineisto puhuu yksiselitteisesti sosiaalisen pääoman tietoisesta kartuttamisesta, verkostositeiden vahvuuden sekä lahjan ja vastalahjan merkitysten puolesta Granitin Nobel-uran etenemisen, pysähtymisen ja uuden nousun taustalla. Vilén ei kuitenkaan missään vaiheessa väheksy Granitin tieteellistä pääomaa, siis tieteellisiä ansioita, vaan korostaa useissa eri yhteyksissä, kuinka hänen tutkimustuloksensa todettiin vertaisarvioinnissa palkinnonarvoisiksi.

Nobel-palkinnon säännöissä korostetaan sitä, etteivät kansalliset tekijät saa vaikuttaa lopulliseen valintaan. Ruotsalaiset tiedemiehet pääsivät kuitenkin muita useammin ensimmäisen kynnyksen ylitse eli tulivat valituiksi erityistutkintaan ja varsin usein heidät myös todettiin palkinnonarvoisiksi. Kuten Vilén Ragnar Björkiin nojautuen toteaaakin, Nobelin palkintojen taustalla vaikuttaneet kotoperäiset vallankäytön elementit oli tunnustuksia jaettaessa otettava huomioon. Mahdolliset epäilyt Karoliinisen instituutin Nobel-komitean nepotismista tekivät ruotsalaisten tiedemiesten valinnan kuitenkin erittäin vaikeaksi, ja nimenomaan tähän seinään Granitin haaveet toistuvasti törmäsivät tieteellisistä ansioista, vakuuttavista verkostoista ja sosiaalisesta pääomasta huolimatta.

Granitin palkitseminen oli kuitenkin kytketty jo varhaisessa vaiheessa myös amerikkalaiseen Haldan Keffer Hartlineen, joka Granitista riippumatta oli havainnut samoja näköaihtimia ja hermoston ilmiöitä. Granitin keskeiset tutkimustulokset kaipaivatkin Nobel-komitean mielestä lisätodisteita, joita saatiin yhdysvaltalaisen Harvardin yliopiston biologian professori George Waldin myöhemmin eri metodeilla tekemistä näköaihtimia koskevista havainnoista. Lopulta ruotsalaisvalinnoille ”sensitiivinen” Nobel-komitea vakuuttuikin Granitin ”sopivuudesta”, ja valitsi hänet yhdessä Hartlinen ja Waldin kanssa Nobelin vuoden 1967 fysiologian tai lääketieteen palkinnon saajaksi.

Keskittyessään Granitin Nobel-uraan ja hänen verkostoihinsa Vilén jättää syrjään valinnalle välttämättömien Hartlinen ja Waldin vastaavat verkostot. Ne kuitenkin toimivat arvatenkin yhtä ponnekaasti kuin Granitin omat verkostot palkinnon saamiseksi. Missä ja miksi näiden verkostojen kehät kohtasivat ja mitä merkitystä sillä

oli vuoden 1967 ratkaisulle? Vilén viittaa siihen, että professori Bernhard työskenteli Yhdysvalloissa juuri Hartlinen laboratoriossa. Juuri Bernhard edellytti ehkä tarmokkaimmin Granitin palkitsemista vain ja ainoastaan yhdessä Hartlinen kanssa. Entä sitten George Wald, joka ilmestyy Vilénin rakentamalle näyttämölle yhtäkkiä ratkaisevana hahmona? Mikä oli hänen paikkansa tämän kolmikoston risteävissä verkostoissa ja kuuluiko hän kenties ”Bernhardin piiriin”? Ainakin tutkimuksesta saa sen vaikutelman, että Granitin–Hartlinen–Waldin valinnan keskiössä olivat juuri Bernhard ja hänen verkostonsa.

Granitin Nobel-uran analyysin syventämisessä Vilén on käyttänyt verrokkitapauksina ruotsalaisen Hugo Theorellin, australialaisen John Ecclesin ja yhdysvaltalais-kannadalaisen Charles Bestin Nobelia. Kaksi ensimmäistä saivat Nobelin fysiologian tai lääketieteen palkinnon. Best jäi pudokkaaksi, joka useista palkinnonarvoisista toteamisistaan huolimatta ei koskaan saanut Nobelin-palkintoa. On helppo yhtyä kirjoittajan toteamukseen, jonka mukaan yksiselitteisen valintasyyn tai -motiivin löytyminen ei ole mitenkään itsestään selvää sen enempiä Granitin kuin muidenkaan Nobelin fysiologian tai lääketieteen palkinnon saavuttaneiden tutkijoiden kohdalla. Kuten Vilén toteaa, Granitin tapaus tarjoaa havainnollisen esimerkin siitä, ettei edes voimakas kansainvälinen tuki yhdistettynä Nobel-komitean sisälle ulottuneisiin verkostoihin ollut mikään lopullinen tae palkitsemisesta silloin, kun pienikin osa komiteasta asetui päättäväisesti vastustamaan palkitsemista. Nobelin-palkinto kuten muukin tieteellinen palkitsemisjärjestelmä onkin osa tiede-elitiin harjoittamaa kunnianosoitustenta ja muiden palvelusten vaihdantaa.

JYRKI PAASKOSKI